

שקר ומארה

פרשת בהר מתמקדת בדיני שמיטה ויובל, המהווים בעצם בסיס למהפכה חברתית וכלכלית מופלאה ונועזת. לא אדון בפרטי מהפכה זאת, אלא רק במה שנראה לי עיקר משמעותה. פעמים רבות הטילה עלינו התורה את חובת הצדקה, דהיינו גיוס היחיד למען העניים, הסובלים, הנצרכים לעזרת הזולת. אולם פרשתנו מלמדת אותנו שבהפרטת האחריות החברתית אינה מספיקה. לא ניתן להתקדם צפונה בהליכה בספינה הנוסעת דרומה. החברה חייבת לפתור את הבעיות החברתיות ביוזמתה היא ובכלים שברשותה, כמשימה קולקטיבית המבוססת על חוקי המדינה. החברה מחויבת לאוטופיה של דרור, דהיינו תיקון הכלכלה. בפעילות ציבורית זו יכול וחייב הפרט להיות שותף. האוטופיה זקוקה להשלמתה באמצעות מצוות צדקה, הסולידריות החברתית ההדדית, "כִּי לֹא יִחַדֵּל אֶבְיֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ" (דברים טו, יא)

תיקון הכלכלה? עבור רוב הכלכלנים זהו מושג אבסורדי. הכלכלה זורמת באפיקים משלה, וכל ניסיון לשנות אותם, לבנות סכרים או ליצור רשת תעלות לטובת הכלל, נועדה לכשלון וסופה קטסטרופה. הכלכלה בנויה על משחק האינטרסים האנושיים. "יד נעלמת", מנגנונים כלכליים הפועלים מאליהם מבטיחים את התקדמות החברה. זאת, אף אם התקדמות זו גוררת אתה ייסורים ודמעות. פרשתנו מעיזה להתנגד להשקפות כלכליות מקובלות אלו. אכן, בשתי חזיתות נלחמת האנושות. אנו נלחמים נגד הרוע והסבל הקיימים בטבע. כאן, אפשרויותנו מוגבלות, אין אנו יכולים למחות דמעות שמקורן במחלה ובמוות. ולמרות זאת, ביחסנו עם הטבע, הגענו להישגים פנטסטיים, אם כי לפעמים מסוכנים. אולם, בחזית השנייה, בפיתרון הבעיות הנולדות ביחסים שבין אדם לאדם נכשלנה האנושות כישלון חרוץ. כפי שהדגיש יחזקאל (הרמן) כהן, הנביאים לימדו אותנו שקיומו של עוני הוא לא תופעת טבע אלא תוצאת פשע לא יכופר, ובכוחנו להתגבר עליו. בחזית זאת מצוי אחד המוקדים המרכזיים של חיינו הדתיים, מוקד המתבטא בצמד המושגים: אוטופיה וצדקה.

אוטופיה וצדקה? אלו הם מושגים יותר מדי רוחניים, ואף דתיים. הקומוניסטים האמינו שהפיתרון מצוי במקום אחר, במהפכה. לפני שנים רבות, שמעתי את אהרן שטיינברג מדבר על כך בבניין הקהילה היהודית שבארץ רחוקה, בנין שנהרס תוך שיתוף פעולה בין אנטישמיים מקומיים ואנשי טרור מוסלמיים ימ"ש. אהרן שטיינברג היה אדם מופלא, יהודי ברמ"ח איבריו ובעומק נשמתו, שהשתתף בשלביה הראשונים של המהפכה הבולשביקית ב-1917. בו ובאחיו, יצחק נחמן שטיינברג, שאף שימש בה קומיסר ושר בממשלה הבולשביקית הראשונה, התקיים פרדוקס מוזר. הם היו יהודים שומרי מצוות ומסורת שהאמינו במהפכה הקומוניסטית. מאוחר יותר נמצא פרדוכסים כאלה בדמויות

אחרות, ביניהן בולטת דמותו של המקובל הרב יהודה אשלג, בעל 'הסולם', הפירוש הגדול לספר הזוהר. אכן, שמעתי את שטיינברג מסביר את עמדתו ומצדיק את עברו המהפכני, זאת - שנים אחרי שמפלצתיותה של המהפכה הקומוניסטית נודעה לרבים. שטיינברג עשה זאת, בדרשה ששיחקה עם שני פסוקים בספר בראשית. האחד מלמד אותנו "כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחְשָׁבָת לְבָבוֹ רָק רַע כָּל הַיּוֹם" (ו, ה). השני, לעומת זאת, קובע "כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנַּעֲרֹ" (ח כא). הפסוקים דומים אך לחלוטין לא זהים, "רַק רַע" או "רַע"? אהרן שטיינברג ענה: "התשובה פשוטה, 'רַק רַע' לפני המבול, 'רַע' לאחריו. היה צריך מבול כדי למחוק את ה'רַק'".

שטיינברג ביטא את התקווה שעל ידי המבול, כלומר המהפכה, ניתן יהיה לחסל את העוני והסבל. התקווה היתה לאכזבה ולאשליה. המהפכה הבולשביקית הפכה למבול של דמעות ודם. ולמרות הכל האמין שטיינברג שהמבול הזה, מעשה בני אדם, שינה במקצת את המציאות, והפך את ה"רַק רַע" של המשטר הישן ל"רַע" של המשטר החדש.

בתפיסתם של האנשים שרצו לגאול עולם, לא נתפסה המהפכה כמבול אלא להיפך, כתיבת נח המביאה אותנו אל האררט של העולם החדש. חכמי האגדה – בעקבות המקרא – סברו אחרת, וביטא הרגשתם ר' לוי, האמורא הארץ-ישראלית הגדול (מדרש שוחר טוב ז): "בשעה שאמר הקב"ה לנח "כנס לך שנים שנים מכל מין ומין בתיבה... בא השקר ורצה ליכנס. אמר לו נח:

- אי אתה יכול ליכנס אלא אם כן אתה נושא לך בת זוג.

הלך שקר וביקש לו בת זוג. פגע בַּמֶּאֲרָה, אמרה לו (המארה):

- "מהיכן אתה בא?"

- "מאצל נח, שהייתי רוצה ליכנס לתיבה ולא הניחני אלא אם כן יש לי בת זוג. רצונך, הוי בת-זוגי".

- ומה אתה נותן לי?

- אני מתקן עמך, שכל מה שאני מסגל את נוטלת.

שמעה לו ונכנסו שניהם לתיבה. כיון שיצאו מן התיבה - היה שקר הולך ומכנס ומארה נוטלת ראשון ראשון... לכך נאמר "וְהָרָה עֶמֶל וְיָלַד שִׁקָּר" (תהלים ז, טו), שקר מוליד ומארה נוטלת".

בתוך התיבה שהלכה ליסד את אררט, שכנה המארה, הקללה. זאת, כי התיבה הביאה בתוכה את השקר, או ליתר דיוק שקרים, זרעי הכשלון של העולם החדש שיוצאי התיבה ניסו לבנות. השקר הראשון נעוץ לדעתי, בברית שכרת המרקסיזם עם החמרנות הפילוסופית – המטריאליזם המדעי, שהיה אז באופנה. כל מה שהריח לדת, מוסר ואידיאליזם היה פסול בעיניהם של בוני העולם החדש. הציונות נוסדה מתוך אוטופיה שחרתה על דגלה דבריו של הרצל "אם תרצו אין זו אגדה". לעומת זאת פעלה המהפכה

הקומוניסטית מתוך תודעה של דטרמיניזם היסטורי והכרח מדעי: "בין אם תרצו, בין אם לא תרצו אין זו אגדה". הניסיון לתקן עולם ולהתגבר על העוני מבלי לראות במשימה זאת מטרה דתית ומוסרית הייתה אשלייה. בשקרים נעוצים גם שרשיהן של המלכודות הבאות. השקר הלביש את האינטרסים הפוליטיים של ברית המועצות במעטה של מאבק לשחרור העמים נגד הקולוניאליזם, ובעצם בעד קולוניאליזם חדש. דבר תרם למארה שעדיין מאיימת על המזרח התיכון ומתוך כך על העולם כולו. בציניות ניתן לומר שלקומוניזם היו הישגים לא מועטים. משיחות עם עולי ברית המועצות, התרשמתי שהבולשביזם אכן השיג את הלא-יאומן, געגועים לשלטון הצארים. ובימינו, ימים בהם הקפיטליזם מראה את חולשתו, הצליח הקומוניזם להשניא כל כך את הסולידריות החברתית, עד שקשה לשכנע רבים, שפעולה למען החלשים אינה סטליניזם. ודרך אגב, עדיין סכנת הסטליניזם קיימת, עיין ערך ונזואלה.

האלטרנטיבה לשקרים ולמארות אלו מצויה בתודעה שאת העוני יכול האדם לנצח רק על ידי צמד מלים שהיו עבור הסוציאליזם המדעי מלות גנאי: אוטופיה וצדקה. במקום זה הם גידלו בתיבה אלטרנטיבה: שקר ומארה. ועל אנשי הדת והרוח לזכור מה שבנוסח אחר לימד ר' ישראל סלנטר, לפיו הצרכים החומריים הבסיסיים של הזולת הם חלק אינטגרלי, ואולי ראשון במעלה, של הרוחניות שלי. עמנואל לוינס ביטא אותו עיקרון בנוסח אירוני המכוון נגד היחס הנוצרי אל "הברית הישנה" והבטחותיה על עולם-הזה מאושר (ראה פרשת 'בחוקותי'): זאת היא החמרנות היהודית.